

Dansk Grammatik

5. til 10. klasse

Per H. Christiansen

Dalskrænten 50

Græse Bakkeby

3600 Frederikssund

Alfabetet

Alfabetets bogstaver hedder:

a-b-c-d-e-f-g-h-i-j-k-l-m-n-o-p-q-r-s-t-u-v-w-x-y-z-æ-ø-å.

Æ, ø og å er specielle danske bogstaver, mens et bogstav som w (dobbelt v) især findes i det engelske sprog.

Der er 9 *selvlyde* (vokaler) i alfabetet. Resten af bogstaverne er *medlyde*(konsonanter).

De 9 selvlyde (vokaler) hedder: a-e-i-o-u-y-æ-ø-å.

Selvlydene kan man synge på. Det kan man ikke på medlydene. I hvert fald er det nemmere at holde en tone i længere tid, når man synger på en selvlyd, end når man synger på en medlyd. Når man udtaler et bogstav som f.eks. e (der er en selvlyd), tager det også længere tid, end når man f.eks. siger g (der er en medlyd).

Bogstaverne æ, ø og å findes kun i det danske sprog, hvor de indgår i ord som: æble, sæbe, æg, øl, gøre, Ølstykke, ål, åbne, Århus osv.

Stumme bogstaver

Stumme bogstaver er bogstaver, der ikke kan høres. H og d er ofte stumme.

H er stumt foran v (hvem, hvad, hvor).

D er stumt efter n (mand, kvinde, cyklende).

Ordklasser

På de følgende sider finder du en gennemgang af de forskellige *ordklasser* (eller ordtyper). Her kan du se, hvad der kendetegner hver enkelt ordklasse, samt hvorved ordklasserne adskiller sig fra hinanden.

Navneord (substantiver)

Den første og vigtigste ordklasse er navneordene.

Navneordene er navne på:

1) *Fysiske fænomener* (eller fænomener, der kan sanses):

Dyr: hund, kat, hest, ko, gris, løve, slange, abe, regnorm, bjørn osv.

Planter: træ, busk, græs, banan, jordbær, pære, mos, lav, rose osv.

Mineraler (såkaldt døde ting): jord, sten, metal, luft, ild, vand, ilt osv.

Ting (forarbejdede): bord, stol, skab, bog, lampe, seng, vej, bil, fjernsyn osv.

Personer: dreng, pige, mand, kvinde, baby, mor, far, søster, bror, svensker osv.

2) *Tankefænomener* (fænomener, vi må forestille os eller tænke os til):

Forestillinger: sommerferie, fridag, kampånd, sengetid, matematik, glæde, sejr, frikvarter, visdom (klogskab), udstilling, fødselsdag osv.

Man kan i reglen sætte en eller et foran navneordene: et æsel (dyr), en mælkebøtte (plante), en flintsten (mineral), en lampe (menneskeskabt ting), en mand (person), en visdom (forestilling/tankefænomen).

Nævn nogle andre navneord fra:

Dyregruppen: _____

Plantegruppen: _____

Mineralgruppen: _____

Gruppen af (forarbejdede) ting: _____

Gruppen af personer: _____

I gruppen af (forarbejdede eller menneskeskabte) ting finder vi ord som: læredstaske, skindjakke, brødrister, spejl, bomuldsjole osv. - dvs. ord, der beskriver noget, som kommer fra et eller flere af de andre riger. F.eks. er en skindjakke lavet af skind fra dyreriget, mens en bomuldsjole er lavet af bomuld fra planteriget osv.

Hvilke riger bidrager til disse ting?

Fjernsyn _____

Havelåge _____

Paryk _____

Villa _____

Sukker _____

De ord, der tilhører:

- 1) dyregruppen,
- 2) plantegruppen,
- 3) mineralgruppen, *Fysiske fænomener* (fænomener, der kan sanses)
- 4) gruppen af ting og
- 5) gruppen af personer,

er som regel navne på noget, der kan afbildes (dvs. tegnes, males eller fotograferes) eller noget, vi kan opfatte med en eller flere af vore 5 sanser. En hund kan vi f.eks. både se, høre, mærke, lugte og lave en tegning af. En sang kan høres (dvs. sanses), men den kan ikke males, så den bliver tilgængelig for synssansen. I stedet kan den optages på et kassettebånd eller en cd, så den bliver tilgængelig for hørelsen.

Find de manglende ord:

Vinden kan _____ og _____ men ikke _____, _____, og _____.

Vandet kan _____, _____, _____ og _____, men ikke _____.

Bananen kan _____, _____, _____ og _____, men ikke _____.

De ord, der tilhører gruppen af forestillinger (eller mængden af tankefænomener), er navne på noget, vi må forestille os eller tænke os til - noget, vi hverken kan se, høre, føle, lugte eller smage. Det, der kan afbildes eller sanses, kaldes konkret, mens det, vi må tænke os til, kaldes abstrakt. Prøv f.eks. at tegne en sommerferie. Du kan godt lave en tegning af noget vand, nogle badende mennesker og en sol. Men der er ingen, der kan se, det er en sommerferie, før du skriver sommerferie nedenunder.

Nævn 10 ord fra forestillingsgruppen

Navneordene er navne på:

1) *Fysiske fænomener* (fænomener, der kan sanses)

2) *Tankefænomener* (fænomener, vi må forestille os eller tænke os til)

De fysiske fænomener kan opdeles i 5 grupper. Nævn disse grupper

---

Selvom vi har vænnet os til at betragte meget af det, navneordene er navne på, som dødt (det gælder f.eks. en bog, et hus, en sten, en vind osv.), så bliver alle navneord levende, når de optræder i sætninger. Navneordene beskriver nemlig:

1) det, der er (til) - det, der eksisterer,

2) det, der handler eller gør noget og

3) det, der sker noget med.

Eksempler:

Bogen er udkommet. Hvad er det, der eksisterer?

Svar: Det er bogen. Den er til.

Bogen falder på gulvet. Hvordan handler bogen?

Hvad gør den? Svar: Den falder.

Bogen bliver samlet op. Hvad sker der med bogen?

Svar: Den bliver samlet op.

Find andre eksempler:

Navneord (dannet af andre ord)

Nogle navneord er dannet af andre ord. Det gælder f.eks. de ord, der ender på: *hed, (n)ing, skab, dom* og *else*.

Eksempler: Godhed (af tillægsordet god), skydning (af udsagnsordet at skyde), klargøring (af udsagnsordet at klargøre), venskab (af navneordet ven), visdom (af tillægsordet vis), dannelse (af udsagnsordet at danne) osv.

Andre navneord er substantiverede udsagnsord, dvs. navneord, der er dannet af udsagnsordets at-form (eller navneform): gøren (af at gøre), laden (af at lade), råben/skrigen (af at råbe/skrige) osv.

Atter andre navneord er sammensatte navneord: sengelampe (af seng og lampe), hundehus (af hund og hus), køkkenbord (af køkken og bord).

Mere om navneord

Alle navneord er fællesbetegnelser (det, man før i tiden kaldte fællesnavne). F.eks. er ordet skoletaske en fællesbetegnelse for alle de tasker, vi opbevarer skolebøger i. På latin kaldes navneordene forsubstantiver. Substantiv betyder noget, der har indhold (eller substans), noget der er til, noget, der eksisterer. Som nævnt kendetegnes navneordene ved, at man (i langt de fleste tilfælde) kan sætte en eller et foran dem.

1) En og et er navneordenes ubestemte kendeord (artikler).

Eksempler: et hjem, en stol osv. Ord som penge, bukser og høns findes kun i flertal.

De navneord, man kan sætte:

a) en foran, er fælleskøn (en motorcykel, en computer, en ostemad osv.)

b) et foran, er intetkøn (et strygejern, et bord, et eger, et skakspil osv.)

Nævn nogle fælleskønsord:

Nævn nogle intetkønsord:

---

2) Den og det er navneordenes bestemte kendeord (artikler)

De navneord, man kan sætte:

a) Den foran, er fælleskøn (den motorcykel, den computer, den ostemad osv.)

b) Det foran, er intetkøn (det strygejern, det bord, det egern, det skakspil)

Bemærk, at den og det også kan være personlige stedord. I sætningen: "Hunden sover. Den er træt", er den et stedord: Den står nemlig i stedet for hunden.

De fleste navneord kan angives i:

1) køn: et skab (intetkøn), en sol (fælleskøn)

2) tal: et skab, skabet (ental), flere skabe, alle skabene (flertal)

3) bestemthed: et skab, flere skabe (ubestemt form), skabet, skabene (bestemt form)

4) ejefald (navneordets tillægsform): skabs, skabets, skabes, skabenes.

Den bestemte form kan også dannes ved at sætte *den*, *det* eller *de* foran den ubestemte form: *den stol*, *det skab*, *de stole*, *de skabe* osv. Før i tiden brugte man betegnelsen "tillægsform" om navneord og personlige stedord, der ender på s. Det skyldtes, at disse ord er tillægs(ords)agtige, idet de (ofte) står på tillægsordenes plads (dvs. foran navneord):

1) Hun har en grøn (tillægsord) hat (navneord).

2) Hun har hans (personligt stedord i tillægsform) hat (navneord).

3) Hun tog mandens (navneord i tillægsform) hat (navneord).

De særlige navneord, der kaldes masseord, bøjes ret uregelmæssigt

Masseord som ler, bomuld, pap, gummi, olie, sukker, mælk, smør, fedt, ost osv. findes normalt kun i ental og er både intet- og fælleskønsord:

a) en (pakke) ler (nogen/noget ler), leret (den (slags) ler/det ler), mere ler, alt leret (al leren)

b) en (flaske) olie (nogen/noget olie), olien (den (slags) olie/det olie), mere olie, al olien

c) en (kop) mælk (nogen/noget mælk), mælken (den (slags) mælk/det mælk), mere mælk, al mælken

Navneordene ender i flertal, ubestemt form på: e, r eller er

1) e-ord: dreng, drenge, seng, senge, sang, sange, hund, hunde, lærer, lærere, tømrer, tømrere.

Bemærk, at e-ordene ofte er:

a) enstavelsesord (bord, borde)

b) tostavelsesord, der er dannet af udsagnsord (løber, løbere).

2) r-ord: pige, piger, lampe, lamper, vase, vaser, næse, næser, hane, haner osv.

Bemærk, at de ord, der i ental ender på e, ofte er r-ord (svane, svaner),

Bemærk, at de ord, der i ental ender på r, ofte er e-ord (sanger, sangere).

Enkelte r-ord får omlyd i flertal (bonde, bønder).

3) er-ord: tå, tæer, måned, måneder, lænd, lændeer, tand, tændeer, and, ændeer osv.

Bemærk, at er-ordene (hilsener), hverken ender på e eller r i ental.

NB. *Fremmedord* med tryk på sidste stavelse er dog altid er-ord:

ingeniør, ingeniører, translatør, translatører, konduktør, konduktører.

4) ord uden endelse: et søm, flere søm, et lam, flere lam, en gås, flere gæs osv.

Nogle navneord får omlyd (vokalskifte) i flertal, idet den første vokal i ordet *udskiftes* med en anden:

a) a bliver ofte til æ: mand-mænd, tand, tænder (undtagelse: barn, børn)

b) o bliver ofte til ø: moder, mødre, ko, køer, so, søer, rod, rødder (er-ordene får ofte omlyd i flertal)

c) å bliver ofte til æ: tå, tæer, gås, gæs

NB. Nogle ord har medlydsfordobling i flertal (mad, madder, stok, stokke), mens andre har selvlyds- og/eller medlydsbortfald: alder, ald[e]re, kammer, kam[mæ]re.

Nogle fremmedord bøjes uregelmæssigt: konto, konti, risiko, risici, faktum, fakta, visum, visa osv.

Navneordenes bestemte form dannes i ental ved at tilføje:

1) n eller en (fælleskøn): en pige, pigen, en dreng, drengen

2) t eller et (intetkøn): et spænde, spændett, et barn, barnett

Bemærk, at endelserne n, en, t og et hæftes på den ubestemte form i ental.

Navneordenes bestemte form dannes i flertal ved at tilføje:

1) ne: piger, pigerne (fælleskøn), spænder, spænderne (intetkøn)

2) ene: mænd, mændene, (fælleskøn) børn, børnene (intetkøn)

Bemærk, at endelserne ne og ene hæftes på den ubestemte form i flertal.

Når man bruger navneordets ubestemte form, angiver man, at det drejer sig om noget ubestemt (om noget ikke tidligere omtalt eller defineret): Når man f.eks. siger et skib, refereres der ikke til et bekendt skib. Der kan være tale om et hvilket som helst skib.

Når man bruger navneordets bestemte form, angiver man, at det drejer sig om noget bestemt (om noget, der tidligere er blevet omtalt eller defineret): Når man f.eks. siger det skib (eller skibet), er der tale om et bestemt skib, som forudsættes bekendt.

I ejefald følger man et s til bestemthedsendelserne:

piges, *pigens*, *pigers*, *pigernes*.

Spørgsmål

Hvad kendetegner fælleskønsordene?

Hvad kendetegner intetkønsordene?

Hvad betyder ordet substantiv?

Hvad er et substantiveret udsagnsord?

Hvad hedder navneordets bestemte kendeord?

Hvad hedder navneordets ubestemte kendeord?

Hvornår bruger man betegnelsen tillægsform om navneord og personlige stedord?

Den og *det* er kendeord, når de står foran

Navneordene som sætningsled

Navneordene kan optræde som:

- 1) *grundled*: Drengen hedder Jens.
- 2) *omsagnsled til grundled*: Hun er en engel.
- 3) *genstandsled*: Hun hentede bogen.
- 4) *omsagnsled til genstandsled*: De kaldte hende en baby.
- 5) *Hensynsled*: Han gav pigen blomster.
- 6) *Styrelser i forholdsordsforbindelser*: De fik slik af damen.

Navneord (repetition)

Navneordene er navne på:

- 1) *Fysiske fænomener* (eller fænomener, der kan sanses)
- 2) *Tankefænomener* (fænomener, vi må forestille os eller tænke os til)

Alle navneord er levende, når de optræder i sætninger, fordi de beskriver:

- a) det, der er (til) - det, der eksisterer
- b) det, der handler eller gør noget og
- c) det, der sker noget med.

Alle navneord er fællesbetegnelser (det, man tidligere kaldte fællesnavne). F.eks. er ordet stol en fællesbetegnelse for alle de møbler, vi kan sidde i eller på. Man kan i langt de fleste tilfælde sætte en eller et foran navneordene.

Navneord, man kan sætte en eller den foran, er fælleskønsord (n-ord)

Navneord, man kan sætte et eller det foran, er intetkønsord (t-ord)

De fleste navneord kan angives i:

- 1) køn: et skab (intetkøn), en sol (fælleskøn)
- 2) tal: et skab, skabet (ental), flere skabe, alle skabene (flertal)
- 3) bestemthed: et skab, flere skabe (ubestemt form), skabet, skabene (bestemt form)
- 4) ejefald (navneordets tillægsform): skabs, skabets, skabes, skabenes.

Navneordene kan optræde som:

- 1) grundled og omsagnsled til grundled
- 2) genstandsled og omsagnsled til genstandsled
- 3) hensynsled og
- 4) styrelse i et forholdsordsled

Navneordenes bøjning (repetition)

Ental Flertal e-ord

en seng flere senge e ubestemt form, *fælleskøn*

et bord flere borde e ubestemt form, *intetkøn*

sengen e alle sengene e bestemt form, *fælleskøn*

bordet e alle bordene e bestemt form, *intetkøn*

Kendeordet et angiver den ubestemte form, samt at kønnet er intetkøn.

Kendeordet en angiver den ubestemte form, samt at kønnet er fælleskøn.

Ental Flertal r-ord

en stige flere stiger r ubestemt form, *fælleskøn*

et tæppe flere tæpper r ubestemt form, *intetkøn*

stigen r alle stigerne r bestemt form, *fælleskøn*

tæppet r alle tæpperne r bestemt form, *intetkøn*

Ental Flertal er-ord

en ged flere geder r ubestemt form, *fælleskøn*

et stakit flere stakitter r ubestemt form, *intetkøn*

geden r alle gederne r bestemt form, *fælleskøn*

stakittet r alle stakitterne r bestemt form, *intetkøn*

Egennavne (proprier)

Egennavne er navne på:

- 1) *Personer* (Lis, Rasmus, Preben, René, Jens Knudsen osv.)
- 2) *Geografiske steder* (verdensdele, lande, stater, byer, gader osv.)
  - a) Asien, Europa, Afrika (verdensdele)
  - b) Tyskland, Holland, Sverige, Danmark, Texas (lande, stater)
  - c) Herning, Frederikssund, København, Esbjerg (danske byer)
  - d) Vibevej, Vestervej, Rolf Krakes Vej (veje, gader) osv.
- 3) *Institutioner* (Det Kongelige Bibliotek, Egnsmuseet osv.)

Treleddede størrelser skrives som vist: Det Kongelige Bibliotek (tidligere var det tilladt at skrive det midterste led med lille forbogstav: Det kongelige Bibliotek).

I nogle grammatikker henregnes egennavnene til navneordene, som opdeles i:

a) *Egennavne (proprier)* (der betegner et bestemt, enestående element i en mængde)

Eksempel: Danmark (et element, der kun er ét bestemt af i mængden af lande)

b) *Fællesnavne (appellativer)* (der betegner flere ensartede elementer i en mængde)

Eksempel: Hest (et element, der er flere af i mængden af dyr)

Egennavnene skrives altid med stort begyndelsesbogstav. I nogle tilfælde kan man sætte det ubestemte eller bestemte kendeord foran dem (et smukt Danmark, det smukke Danmark). Egennavnene bøjes hverken i flertal eller i bestemt form. F.eks. kan man hverken sige:

a) Danmark'et, flere Danmark'er, alle Danmark'erne eller

b) Olen, flere Oler, alle Olerne osv.

Ved at bruge et egennavn angiver man nemlig, at det drejer sig om et enkelt, bestemt element i en (større eller mindre) mængde (eller gruppe).

Egennavnene angiver, hvad navneordene og stedordene hedder: Landet (navneord) hedder Belgien. Den mand (navneord) hedder Karl. Hun(stedord) hedder Lone osv.

Mere om person- og gadenavne:

Hvor det drejer sig om person- og gadenavne, kan flere, der tilhører den samme gruppe, godt have samme navn:

a) I gruppen af drenge i en 7. klasse kan der f.eks. godt være flere, der hedder Ole osv. b) I gruppen af veje i Danmark kan der f.eks. være flere, der hedder Vibevej.

Men når vi eksempelvis *siger* Ole, drejer det sig altid om en enkelt, bestemt person. Hvis vi derimod siger regnfrakke, kan der være tale om en hvilken som helst regnfrakke.

Egennavnene i ejefald:

I ejefald tilføjes s eller es: Peterss frakke, Jensess bukser osv. Hvis et egennavn i forvejen ender på s, x eller z kan man også nøjes med at tilføje en apostrof: Jens` bukser.

Spørgsmål

Hvad hedder egennavnene på latin?

Hvilket tal findes egennavnene aldrig i?

Hvilken form bøjes egennavnene aldrig i?

Betegner egennavnene flere ensartede elementer i en mængde?

Betegner egennavnene et bestemt, enestående element i en mængde?

Skrives navneordene med stort begyndelsesbogstav?

Skrives egennavnene med stort begyndelsesbogstav?
